

# Gunnar Fredriksson om Wittgenstein

## Knut Erik Tranøy

Ludwig Wittgenstein är en filosof vars inflytande sträcker sig långt utöver filosofins marker. Samtidigt är det inte alldeles klart vad hans inflytande består i och inte heller varför många sätter honom så högt som tänkare. Väsentligaste utmaningen kanske är att förstå det sammanhang som hos Wittgenstein finns mellan liv och tänkande och som har ägnats en bok skriven av Gunnar Fredriksson, journalist med filosofisk bakgrund. Boken recenseras i nedanstående artikel av Knut Erik Tranøy, tidigare professor, först i filosofi, senare i medicinsk etik vid Oslo universitet.

Ludwig Wittgenstein (1889-1951) er en av det tyvende århundres mest innflytelsesrike filosofer, kanskje en av dets mest ruvende intellektuelle skikkelser i det hele tatt. Hans innflytelse synes ikke å avta. Den fortsetter å bre seg ut over filosofiens enemerker, og kanskje også ut over akademiske kretser i streng forstand. Det synes å være klart i dag, nesten 50 år etter hans død.

To andre forhold er mindre klare. For det første er det ikke klart hva hans innflytelse og betydning består i. Hva er det egentlig han har tilført oss - er det nye revolusjonerende innsikter, et nytt "paradigma", eller står vi overfor enda et tilfelle av keiserens nye klær? For det andre er det ikke klart *hvorfor* så mange setter ham så høyt som tenker. Og det er ikke et tegn på bevisstløshet når den som skriver dette, bekjenner at han også fengsles av Wittgensteins filosofi.

Gunnar Fredriksson, journalist med filosofisk bakgrunn, har gått sammen med et stort forlag om å produsere "den første populærvitenskaplige boken på svenska som ägnats åt denna betydande filosof" (omslat

---

*Et filosofisk geni og en pedagogisk katastrofe*

---

get). Det er blitt en meget leseverdig bok, også for fagfilosofer selv om forfatterens målgruppe er "ungefær samme publik som læser dagstidningarnas kultursidor." (14). Vi får en utførlig og detaljert fremstilling av Wittgensteins bakgrunn og livshistorie sammen med en noe mindre heldekkende fremstilling av hans filosofi. Det første tema er utvilsomt mer takknemlig enn det siste. Men det er viktig at begge temaer kommer med. Det utfordrende er ikke minst problemet med å forstå den sammenheng det synes å være mellom liv og tenkning hos Wittgenstein - "the unity of his philosophical concerns with his emotional and spiritual life", som hans biograf Ray Monk sier<sup>1</sup>.

Den som skriver disse linjer, hører til dem som kjente Wittgenstein personlig, de siste halvannet år av hans liv. Jeg kan godt forstå det inntrykk han gjorde på så mange av sine studenter og elever: at han var et geni. Jeg har også forståelse for det syn Gilbert Ryle gav uttrykk for ved Wittgensteins død: et filosofiske geni og en pedagogisk katastrofe - et synspunkt Wittgenstein selv delte, i alle fall hva gjelder det pedagogiske<sup>2</sup>. Men til forskjell fra de fleste andre filosofer som hadde nærkontakt med Wittgenstein, var jeg en filosofisk uskyldighet da jeg traff ham. Min kontakt med ham var ikke filosofisk i det hele tatt. Jeg hadde aldri hørt ham forelese. Jeg hadde den gang ikke lest noe av ham, og det gikk flere år før jeg gjorde det. Likevel har han påvirket meg.

Jeg sier ikke dette fordi jeg ikke vet forskjell på selvbiografi og resensjon, men fordi det berører spørsmål som står sentralt hos Fredriksson. Det gjelder sammenhengene mellom liv og personlighet på den ene siden, og tenkning og filosofisk utvikling på den andre - og dernest, spørsmålet om hvorfor Wittgenstein har fått en så stor innflytelse.

### Vanskelig å forstå

Wittgensteins filosofi er vanskelig å forstå. Det gjelder både han tidlige filosofi (*Tractatus logico-philosophicus*) og hans senere verker. Men selvsagt må noe av det la seg forstå (og misforstå) - ellers hadde han neppe kunnet øve noen filosofisk innfly-

telse. Det er også et faktum at en god del av hans filosofi er uholdbar, også i følge Wittgenstein. Selv utsatte han ungdomsverket *Tractatus* for radikal kritikk på avgjørende punkter. Et viktig synspunkt i *Tractatus* gjelder forholdet mellom språk og virkelighet. Språket kan avbilde ("avspeile") virkeligheten fordi det kan bestå en strukturlikhet mellom språklige utsagn og virkeligheten. De "logiske" problemer som dette synspunkt gir opphav til, er et hovedanliggende for Wittgenstein i *Tractatus*. Men i det mange betrakter som hans hovedverk (de poshume *Philosophische Untersuchungen*), er hele dette perspektiv på forholdet mellom språk, filosofi og virkelighet erstattet av et ganske annet.

Ikke desto mindre kan man fremdeles lese *Tractatus* med utbytte, og på én måte med større utbytte enn før. Hvordan kan det gå til? Delvis kanskje derved at man altså slipper å streve med problemstillinger som medfører uøselige problemer, eller skinnproblemer. Men også - og ikke minst - fordi man fremdeles kan la seg utfordre av det han sier om begreper og problemstillinger som ikke lar seg fange i et avbildende (naturvitenskapelig) språk: om etikken, estetikken, religionen, livets mening - og logikken som i *Tractatus* får status på linje med etikken som en forutsetning for verden. Fredriksson overser heller ikke dette.

Det er altså ikke fordi hans filosofi er "riktig" og feilfri at Wittgenstein er blitt en så betydningsfull filosof. Enda mindre er hans filosofi, som han selv trodde da han publiserte *Tractatus*, det endelige svar på filosofiens problemer. Også dette er et standpunkt han oppgir. Likevel er der sammenheng i hans filosofiske utvikling, "en avgjørende kontinuitet i hans tankende" (113), som er vanskelig å fastholde om man ikke tar *Tractatus* på alvor. Men det gjør Fredriksson, i motsetning til de ikke så helt få som leser Wittgensteins senere filosofi uten å ha med seg bevisstheten om dens utgangspunkter i *Tractatus*.

Dette er en av de sterke sider ved Fredrikssons bok. "Om og om igen ser man sammanhanget mellan Wittgensteins syn på

---

*Både inom filosofi och konst finns nå-  
got som inte går att säga utan bara vi-  
sas*

---

ilosofi, logik, naturvetenskap, etik og es-  
tetik. Både inom filosofi og konst finns  
det för Wittgenstein något som inte går att  
saga utan som bara kan visas. Allt hänger  
samman med moralisk og intellektuell in-  
tegritet" (249).

### To sentrale grep og begreper

Her gjør Fredriksson bruk av to sentrale  
grep og begreper hos Wittgenstein.  
Distinksjonen mellom det som kan *sies* og  
det som bare kan *vises* er et grunnleggende  
grep i *Tractatus*. Den er det fremdeles i hans  
senfilosofi, som Fredriksson overbevisende  
dokumenterer. Det andre sentrale begrepet  
er *integritet*. Tidlig i boken påpeker han  
Wittgensteins tro på at "det fanns ett sam-  
band mellan moral och 'hederligt tänkande'  
inom en exakt vetenskap. Hans uppfattning  
om intellektuell integritet var kompromiss-  
lös" (52). Kanskje mente Wittgenstein, sier  
Fredriksson, at "allt som geniala tänkare och  
konstnärer har sett egentligen, fast bara ef-  
ter stor ansträngning kan uppfattas av alla  
som besitter intellektuell hederlighet" (240).  
Gjennom hele Fredrikssons fremstilling går  
temaet intellektuell hederlighet (eller an-  
stendighet) som en rød tråd. Og det er å rette  
lyskasteren mot et sentralt trekk ved Witt-  
genstein som intellektuell skikkelse.

"Hur kan man vara så imponerad av en  
person som man har så svårt att förstå och  
som i sin tur också anser att man inte för-  
står honom?" Dette sitatet er ikke fra Fre-  
driksson, men fra Lars Bergströms resens-  
jon i *Filosofisk tidskrift* (4/93) av Fred-  
rikssons bok, en innsiktsfull omtale som  
reiser nettopp det spørsmålet.

Uten å ha noe egentlig svar på Bergströms  
spørsmål gir jeg ham rett i at det er et  
spørsmål som "pockar på en förklaring"  
(Bergström s 56). Men kanskje Witt-  
gensteins kompromissløse oppfatning av  
intellektuell integritet kan være en nøkkel,  
og kanskje noe av svaret ligger i den nære  
sammenhengen hos Wittgenstein mellom en  
personlig moralsk livsholdning - som klart  
nok kunne være både arrogant og sårende  
for andre - og en sterk overbevisning om den  
intellektuelle hederlighets betydning for  
*enhver* form for ærlig søken etter sannhet,  
innsikt og forståelse. Filosofer og forskere

har derfor ikke monopol på slik søken. Den  
er avhengig av *vilje* (og *evne*) til ærlighet  
og hederlighet - jfr hans syn på Freud (203)  
- mer enn av spesielle former for intellek-  
tuell begavelse. "Men til slut gällde Witt-  
gensteins filosofi hur man kan leva ett ärl-  
ligt liv, ett liv utan falskhet, skenhelighet och  
svek. Man kan se hans eget liv som en enda  
kamp för intellektuell hederlighet och där-  
med också moralisk anständighet..." skri-  
ver Fredriksson (164) etter at han har sitert  
fra et brev fra Wittgenstein til Norman Mal-  
colm om "hur svårt det är att tänka *bra* om  
'visshet', 'sannolikhet', 'sinnesförmimelse'  
etc. Men det är om möjligt ännu svårare att  
tänka eller *försöka* att verkligen tänka ärl-  
ligt om sitt eget och andras liv." (164).

### Et moralsk ideal

Jeg tror Fredriksson har gjort rett i å sette  
denne problemstillingen i sentrum for sitt  
forsøk på å gi en *sammenhengende*  
fremstilling av Wittgenstein. "Man finner  
nø, att på något sätt utmynnar också hans  
forskningar om de abstrakta logiska proble-  
men i frågor om att 'verkligen tänka ärligt  
om ens eget och andras liv'." (166) Og  
Wittgensteins ideal om et intellektuelt an-  
stendig liv er et *moralsk* ideal hvor begreper  
som plikt og synd har en sentral posisjon.

For meg, om jeg får være personlig, er  
Wittgensteins personlighet - som Fredriks-  
son vier så stor oppmerksomhet - like  
fengslende som hans filosofi. *Det* er kanskje  
bare å gjenoppta temaet om den tilsynela-  
tende sterke, men langt fra krystallklare  
sammenhengen mellom liv og tenkning.  
Hans nesten nevrotiske opptatthet av moral-  
ske begreper som intellektuell anstendighet  
og ærlighet er et slående trekk i dette bildet.  
Like slående er det at begreper som (for  
eksempel) kjærlighet, barmhjertighet og  
tilgivelse synes å tilhøre en for ham frem-  
med familie av moralske begreper. Det er  
nærliggende å si, som både Fredriksson (s  
175-80) og Monk gjør, at hans grunn-  
holding til livet vel kunne kalles religiøs.  
Men det er i så fall en gud fra det *gamle*  
testamente han følger skyld og plikt overfor.

Boken slutter med Wittgensteins  
avskjedshilsen til vennene som ikke rakk  
fram før han døde: "Tell them I've had a  
wonderful life". "Säg dem, att jag har levat  
ett lyckligt liv", skriver Fredriksson. Det er  
kanskje ikke en helt lykkelig oversettelse.  
Ut fra vanlige forestillinger om hva det er å  
være lykkelig, var Wittgensteins liv på

---

*Det er i så fall en gud fra det gamle  
testamente han følger skyld og plikt over-  
for*

---

mange måter lite lykkelig. Egentlig er  
kanskje det engelske 'wonderful'  
uoversettelig. Men til tross for et liv med  
lange perioder i selvmordet grenseland og  
en kjensle av å ha gjort mer skade enn nytte  
er det liten tvil om at 'wonderful' uttrykker  
en positiv vurdering. Siden ingen andre (enn  
"jeg") kan være kompetente til å foreta en  
slik siste helhetsvurdering, er det kanskje i  
seg selv noe å tenke over, både for filosofer  
og andre.

### REFERANSER

1. Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius* (London: Jonathan Cape, 1990), p xviii. Monks bok kaller Fredriks-  
son (s 265) "en heltäckande biografi som  
är överlägsen i omfång och tillförlitlighet".
2. Belegg for dette finnes bl a i Tranøy:  
"Wittgenstein in Cambridge 1949-51. Some  
personal Recollections", i Jaakko Hintikka  
(ed), *Essays on Wittgenstein in Honour of  
G H von Wright* (Amsterdam: North-Hol-  
land Publ Co) pp 11-21 esp p 17.

### Våra recensenter

Margit Eklundh är legitimerad sjukgym-  
nast/ergonom verksam som rehabilite-  
ringskonsult vid Försäkringskassan i  
Kronobergs län, Ann-Mari Thorsén  
sjukgymnast och vårdlärare verksam vid  
neurokliniken, Karolinska sjukhuset,  
Gunilla Brattberg, överläkare med stor  
erfarenhet av smärtlindring, Sandvikens  
sjukhus.

## bok recensioner

### Givande läsning om sjukgymnastikens historia och nutid

#### Sjukgymnastik i historisk belysning

*Studentlitteratur* 1993, pris ca 136 kr.

Det är en stor glädje att ta del av "Sjukgymnastik i historisk belysning" och lika stor glädje att boken har tillägnats professor em Ulrich Moritz, Lund.

Boken dokumenterar hans stora insatser för den svenska sjukgymnastikens utveckling inom olika områden och hans idé och önskan att ge sjukgymnaster en utvecklingshistorisk bakgrund är uppfyllt.

Bokens rubrik för tankarna till viktigt tillbakablickande. Men den belyser inte bara DÅ-tid utan ger också en klar orientering om NU-tid. Beträffande FRAM-tiden är linjerna och vägen att gå inte lika tydliga, men förhoppningar och önskemål är med i bilden.

Redaktionen har valt att i olika kapitel, som kan läsas oberoende av varandra, redovisa yrkets historiska bakgrund, yrkespedagogiska aspekter samt att ge beskrivningar från skilda, specialiserade arbetsområden där sjukgymnaster är verksamma.

Här ges exempel från hälso- och sjukvård, habilitering, psykiatrisk verksamhet, industri- och företagshälsovård.

Boken avslutas med ett kapitel om forskning och vidareutbildning och innehåller några fina fotografier av konstverk utförda av internationellt kända konstnärer.

Framställningen i varje kapitel är personlig och erfarenhetsbetingad, skriven av sjukgymnaster, specialiserade på respektive ämnesområden.

Läsningen är givande, ämnena är aktuella - somliga högaktuella - och all information

om dåtid, nutid och framtid av största intresse. Litteraturförteckning till varje kapitel är omfattande.

Ett appendix, som innehåller en årtalsrelaterad översikt av utvecklingshistorien samt en förteckning över avhandlingar skrivna av svenska sjukgymnaster åren 77-92 är en tillgång.

Den som haft privilegiet att länge följa sjukgymnastikens utveckling kan med glädje konstatera, hur yrkets nivå gradvis lyfts upp, hur sjukgymnastens ökade kunskaper givit eget ansvar, säkerhet och självständighet i teoretiskt såväl som praktiskt ställningstagande.

Utvidgade, nya arbetsområden har tillkommit, skapade av nya tidspräglade, aktuella behov och sjukgymnasten är/blir delaktig i lösningen av problem som kräver allsidig och specialiserad kunskap.

Möjligheten till vetenskaplig forskning och vidareutbildning kan inte värderas högt nog.

Idén att presentera en bok som denna är god - genomförd i sakkunnig och säker regi.

Den har en given plats i utbildningssammanhang för sjukgymnaster och för alla som är intresserade av yrket i både äldre och yngre generation.

*Margit Eklundh*

### Förtjänstfull presentation av aktuell kunskap inom sjuk- gymnastiken

JANE CARLSSON RED

#### Sjukgymnastik vid skador och sjukdomar Erfarenhet och forskning

*Almqvist och Wiksell*, 1993.

Boken sjukgymnastik vid skador och sjukdomar är en värdefull och välskriven bok för den som vill informera sig om vilka sjukgymnastiska behandlingsmetoder som vederlagts med vetenskapligt accepterad metodik. Boken utger sig inte för att vara heltäckande. Ett urval från olika områden inom sjukgymnastiken har gjorts. Innehållet ger snarare riktlinjer och en översiktlig bild för vilka behandlingar som används än för hur behandlingarna utförs.

Referenslistan för varje område är omfattande och är till hjälp och stimulans för vidare läsning.

Boken riktar sig i första hand till sjukgym-

naster men också till andra med medicinsk bakgrund som har ett intresse av sjukgymnastisk behandling. För sjukgymnast-studerande är boken en användbar orientering över de utvalda områdena. Den manar också till eftertanke att kritiskt granska val av behandlingsmetoder.

De flesta kapitel är innehållsrika och ger en bra översikt. Den specialistinriktade sjukgymnasten måste dock gå till fördjupningslitteratur för att få sina frågeställningar mera djuplodande belysta.

Nedan följer några kritiska synpunkter.

I kapitlet Reumatoid artrit beskrivs behandling på ett alltför traditionellt sätt. Den del i behandlingen som innebär undervisning och samtal, där målet är att skapa strategier för hur man kan hantera sin sjukdom, saknas. Det finns sjukdom på detta område. Även träning med kroppskännedom och avspänning kunde ha nämnts. Dessutom borde sjukgymnasten Christina Hellsing-Stenströms arbete om hydroterapi vid reumatoid artrit haft en given plats. Kapitlet Stroke tar fram Stroke-enheternas fördelar samt vikten av att utnyttja nya kunskaper inom såväl naturvetenskap som beteendevetenskap för att utveckla den sjukgymnastiska behandlingen. Saknas gör dock de nya studier som visar att tidig rehabilitering i hemmet är en effektiv rehabiliteringsform såväl ur ett patient- som ett samhällsekonomiskt perspektiv.

Författarna har uteslutande granskat studier som använt kvantitativa metoder vid analysen av behandlingseffekter. Redaktören nämner även att kvalitativa metoder används inom sjukgymnastiken. Boken hade blivit än mera stimulerande om några sådana studier tagits med trots begränsade möjligheter till generalisering.

Boken fyller ett tomrum och presenterar på ett förtjänstfullt sätt aktuell kunskap. Vi ser fram emot nästa del där fler områden inom sjukgymnastiken behandlas.

*Ann-Mari Thorsén*

### Tankeställare om smärta

LARS SÖDERLING

#### Smärtans ansikten

*Larsson/Provita*, 192 sid.

Smärtans ansikte är en bok som vänder sig till "alla som intresserar sig för våra mest försummade, mest missförstådda och mest

hotfulla områden". Boken handlar om smärta och drogproblem och om smärta som ett drogproblem. Syftet med boken är att ge läsaren "verklighetsanpassade och fungerande redskap till hjälp åt både patient och vårdgivare", samt att ge läsaren ett "existentiellt perspektiv på smärta och drog-användning i vår kultur".

Bokens titel leder tankarna till smärtans fysiska, psykiska, sociala, filosofiska, andliga och kanske existentiella ansikten. Och även om författaren beskriver människans liv som ett hjul med fysiska, psykiska, andliga och sociala "ekrar", så är detta ingen smärtbok i traditionell mening. Boken handlar huvudsakligen om smärta som förändringsfaktor. Smärta innebär en störning i livsbalansen, ett sätt att leva. Smärtan kan visa oss vägar; utvägar, omvägar och genvägar. Författaren får nästan den smärtfria läsaren att känna tacksamhet för eventuell kommande smärta, medan texten sannolikt kan både provocera och låsa individer som redan har långvarig smärta.

Mer än halva boken handlar om beskrivning av olika typer av droger och deras effekter. Förutom alkohol och benso-

diazepiner behandlas neuroleptika, ett flertal mindre vanliga lugnande medel, psykedeliska och stimulerande droger, inklusive rökning och kaffe. Författaren, som är läkare och själv har ett alkoholmissbruk bakom sig, har ingående kunskaper om olika typer av beroendeproblem.

Det centrala budskapet är att smärta kan jämföras med ett kemiskt beroende när det gäller inverkan på både individen och omgivningen. Smärta kan innebära befrielse från ett livsproblem, en olöslig konflikt. Lösningen kan bli till en läsning. Smärta kan leda till drogmissbruk (smärtstillande medel), liksom smärta kan vara en följd av drogmissbruk - och en förevändning för legal drogtillförsel. I boken introducerar författaren, utöver nociceptiv, neurogen och idiopatisk smärta, en smärtgrupp man normalt inte talar om, nämligen drogindicerad smärta, smärta som ett abstinenssymtom.

Författaren påpekar att många av våra patientföreningar för människor med långvarigt lidande kämpar mer för "rätten att vara sjuk" i stället för att göra livet lättare för de drabbade. Behandling enligt Minnesotamodellen är framgångsrik för alkoho-

lism, och människor får hjälp att leva även sedan de lämnat alkoholen. Såvitt jag vet innebär den såväl konfrontation som rehabilitering och långvarig stödkontakt av människor som själva kommit till insikt och lämnat sin tidigare livsstil. Helt säkert finns det mycket i den modellen som skulle vara värdefull vid behandling av människor med långvariga smärtor. För att lämna alkoholen eller smärtan behöver man få något annat istället, något som gör det angenämt att släppa alkoholen eller smärtan, hjälp till en alternativ identitet. F d alkoholister tar väl hand om varandra. Kanske kunde människor som kommit ur sitt smärtlidande, alternativt kommit vidare trots sitt smärtlidande, i högre utsträckning kunna hjälpa och stötta människor vars hela liv handlar om smärta.

Boken är ingen basbok för den smärtintresserade, men den ger tankeställare. Nog borde vi oftare tänka på dolt alkohol/drogmissbruk som orsak till långvarig smärta och nog borde vi bättre kunna tillvarata den rehabiliteringserfarenhet som finns när det gäller behandling av alkoholister enligt Minnesotamodellen.

*Gunilla Brattberg*

## Socialmedicinsk tidskrift

ISSN 003 833 X

Priser (inklusive moms)

### Prenumeration

Helår kr 250:-

Studerande helår kr 150:-

Lösnummer kr 35:-

Tidskriften utkommer med 7 nummer/år (därav 3 dubbelnummer)

Kopiering av hela eller delar av tidskriften tillåts ej utan skriftligt medgivande från redaktionen.

### Redaktion

Slättervägen 38, 178 37 Ekerö

Tel 08/560 346 60

### Expedition och Prenumeration

Färjestadsvägen 18, 161 54 Bromma

Tel 08/37 99 10 må-to 10.00-16.00 Pg 1179-1

### Annonsspriser

Omslagets 2:a och 3:e sida kr 3.400, 4:e sida kr 4.000. Inlagans helsida kr 3.200, halvsida kr 1.900, kvartssida kr 1.100. (Moms tillkommer) Priserna gäller från tillhandahållna negativfilmer.

Ev. sättning och repro tillkommer.

Spalthöjd 210 mm, spaltbredd 70 mm, sidans bredd (2 spalter) 150 mm.

Tryckeri: Tryckeri ab Federativ, Stockholm 1994

### Utgivningsplan 1994

| Nummer                      | 1    | 2-3  | 4    | 5-6  | 7    | 8-9   | 10    |
|-----------------------------|------|------|------|------|------|-------|-------|
| Utkommer                    | 27/1 | 10/3 | 27/4 | 2/6  | 8/9  | 20/10 | 1/12  |
| Sista manusdag för annonser | 10/1 | 18/2 | 6/4  | 11/5 | 22/8 | 6/10  | 16/11 |